

Klió 2004/3.

13. évfolyam

<http://www.c3.hu/~klio/klio043/klio151.htm>

Az „óvatos Franco”-mítosz leleplezése

A könyv bevezetőjét író *Angel Viñas* szerint vannak olyan történelemkönyvek, melyeknek – a bennük fellelhető ismeretanyag, illetve az addig ismeretlen területek megvilágítása révén – nincs szükségük bemutatásra, vagy ajánlásra. *Ros Agudomunkája* valóban ilyen és egészen új perspektívába helyezi a második világháború alatti spanyol–német kapcsolatokról meglévő ismereteinket.

Több mint öt évig tartó alapos kutatás eredménye ez a könyv, melynek témája – a cím csak sugallja – a titkos spanyol–német kapcsolatok bemutatása és elemzése az Európa (és Spanyolország) jövőjét sokban meghatározó 1939–45 között. A szerző által kutatott téma – ha a „titkos” jelzőt elhagynánk – nem tűnhet eredetinek és újszerűnek, hiszen Ros Agudo saját bevallása szerint is már sokan foglalkoztak a spanyol–német külpolitikai kapcsolatokkal az első világháború végétől egészen a berlini fal ledöntéséig. Azonban a kutatásokban még sok homályos folt volt a történészek előtt, ezért Manuel Ros Agudo arra vállalkozik, hogy ezeket az ismeretlen területeket felfedje az olvasó előtt. Ezt először merész célkitűzésnek tarthatnánk, azonban ígérete megalapozott: ő volt az első között, aki bebocsátást kapott eddig titkos spanyol katonai levéltárakba. Bár még előtte sem nyílt meg minden kapu (tehát még vannak feltáratlan levéltári iratok), illetve a kutatást még azt is nehezítette, hogy egyes levéltárak iratanyagainak bizonyos részei eltűntek, vagy esetleg megsemmisültek.

A szerző kutatásait tehát főleg spanyol levéltárakban folytatta, melyek közül elsőként a madridi Külügyi Levéltárat (Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores) kell kiemelni. Ez az archívum nyitva áll a kutatók előtt, tehát Ros Agudo nem itt bukkant eddig ismeretlen iratokra. Itt főleg az angol és amerikai nagykövetek (Hoare, Wedell, Hayes) tiltakozó feljegyzéseit, illetve az ezekre adott külügyminiszteri (Suñer, Jordana) válaszokat találta meg, melyek első bizonyítékként szolgáltak arra vonatkozólag, hogy valóban létezett szoros együttműködés a két ország között. Az újdonságot a már említett katonai levéltárak szolgáltatták. Ros Agudo engedélyt kapott olyan levéltárakban való kutatásra is, melyek eddig részben, vagy egyáltalán nem voltak kutathatók (a Villaviciosa de Odón-i Archivo Histórico del Aire; az ávilai Archivo Militar; Archivo de Presidencia del Gobierno; Fundación Francisco Franco; Archivo Pedro Sáinz Rodríguez; Servicio Histórico del Estado Mayor de la Armada; Servicio Histórico Militar; ez utóbbiak Madridban találhatóak.). A spanyol levéltárak „réseit” pedig külföldi levéltárakban végzett kutatással egészítette ki (National Archives, Washington; Public Record Office, London).

Munkája újdonságát ezek a kutatások adják, de természetesen a már eddig publikált forrásokat is felhasználta (olasz, spanyol, német, portugál, angol, amerikai diplomáciai iratok). A könyv széles bibliográfiája (a korszakra vonatkozó visszaemlékezések, naplók, monográfiák, tanulmányok) is nagyon alapos kutatómunkáról tanúskodik. A könyv végén – az olvasóknak hasznos segítségként – gyűjtötte össze a szerző azokat a rövidítéseket (és jelentésüket), melyeket a könyvben használ.

A témával foglalkozó több történésztlől eltérően, Manuel Ros Agudo nem a spanyol–német gazdasági kapcsolatok kérdését, vagy a két ország közötti politikai, ideológiai egyetértést helyezi a középpontba, hanem Franco szövetségesek ellen folytatott „titkos háborújának” eddig feltáratlan dimenzióját akarja megismertetni az olvasóval. E „titkos háború” több részből állt, és Spanyolország a tengely számára sokféle könnyítést tett, mely egyáltalán nem csak „gesztus” volt, hanem valós előnyt jelentett a németeknek a szövetségesekkel szemben. Ezek közül a történészek eddig csak néhányat és felületesen ismertek. Ros Agudo azonban – új dokumentumok tükrében – ezek átfogó elemzésére törekszik.

A könyv egyik érdeme tehát a téma újdonságában rejlik. Ugyan már eddig is kutatott téma volt a spanyol–német kapcsolatok, illetve ezzel szoros összefüggésben Spanyolország és a II. világháború témakör, azonban ezek a munkák vagy a politikai aspektusra (1940–41-es esetleges hadba lépési tárgyalások), vagy a gazdasági kapcsolatokra (kereskedelmi kapcsolatok, a polgárháborús spanyol adósság rendezése), illetve a katonai kérdésekre (német stratégiák a spanyol félszigetre vonatkozóan, a Kék Hadosztály szerepe) helyezték a hangsúlyt, kronológiailag pedig az 1940–41-es évekre fókuszáltak. Ugyanis az eddigi dokumentumok ismeretében ez volt az a szakasz (Franciaország összeomlása, illetve Olaszország hadba lépése utáni időszak), amikor a tengelyhatalmak a legerősebben igyekeztek nyomást gyakorolni annak érdekében, hogy

Spanyolországot is bevonják a háborúba. Az eddigi Franco-mítosz éppen erre alapult: Franco minden „kísértés” ellenére országát távol akarta, és távol is tudta tartani a világméretű konfliktustól. A mítosz másik alkotórésze a Franco és külügyminiszterei által ügyesen folytatott hintapolitika volt, mellyel mindig igyekeztek kibújni a konkrét válaszadás, illetve kötelezettségvállalás alól mind a tengellyel, mind a szövetségesekkel szemben, megmentve ezzel Spanyolországot a hadba lépés terhétől. De ez az óvatos és elővigyázatos Francoról alkotott imázs most – köszönhetően elsőként Ros Agudo alapos levéltári munkájának -megdőlni látszik.

A szerző két olyan fontos dokumentumot mutat be, amely a Franco-mítosz talapzatán azonnal repedéseket okoz. Az első 1938 júniusában született, amikor Spanyolországban még javában dúlt a polgárháború, de már egy világméretű konfliktus esélye is a levegőben lógott. Ekkor született meg ugyanis egy fontos tervezet a jövőbeli Nemzeti Flotta átalakításáról. Ez szolgált alapul az egy évvel későbbi (1939. október), már véglegesített tervezet, mely az Új Hadiflotta Létrehozásának Törvénye címmel született meg. Ezek a dokumentumok, illetve a Nemzetvédelmi Junta első ülésének (1939. október 31.) napirendi pontjai (ambiciózus felfegyverkezési tervezet, 2 millió férfi mozgósításának lehetősége, a Gibraltári-szoros lezárása, francia Marokkó elleni hadművelet tervezete, a szövetségesek tengeri kereskedelmének blokádját... stb.) minden kétséget kizáróan alátámasztják Ros Agudo feltevését, mely szerint a Franco-rezsim – minden óvatosságot feledve és a három éves polgárháborúból alig kilábalva – már 1939 októberében háborúra készült. Ez volt Ros Agudo első bizonyítéka tehát arra, hogy Franco már 1939-ben is távol állt attól, hogy valóban semleges akarjon maradni. Ros Agudo emellett azt is hangsúlyozza, hogy Franco mindezt pusztán saját „számlájára” tervezte, hisz a németek csak 1940 nyarától kezdtek komolyabb nyomást gyakorolni Spanyolországra. Hitler a világháború kezdetén még úgy gondolta, hogy számára egy semleges, de tengelybarát Spanyolország lenne a legmegfelelőbb – legalábbis egy ideig –, és fogalma sem volt Franco terveiről.

1939 októberében – a szerző szerint – Franco két lehetőséget látott a világháború kimenetelét illetően: vagy egy kompromisszumos béke, vagy egy rövid (6–12 hónapos) háború alternatíváját tartotta valószínűnek. Terve abban állt, hogy Spanyolország akkor kapcsolódna be a háborúba, amikor már Anglia és Franciaország az összeomlás szélén áll, ezáltal kis véráldozattal nagy zsákmányra tehet szert (Gibraltár, francia Marokkó), és a végső döfést ő adhatná meg a szövetségeseknek. Ezzel biztosíthatta volna Spanyolországnak azt is, hogy a győztesek asztalánál foglaljon helyet.

Erre a politikára már több történész is felhívta a figyelmet, ami azonban ezen kutatások hiányossága – vagy inkább homályos pontja – volt, az a kronológia. Eddig a „megkísértés” időszakát 1940 júniusára tették, mintegy a francia összeomlás válaszreakciójaként. Pedig az említett 1939. októberi dokumentum már tartalmazta egy Franciaország elleni váratlan támadás tervezetét. A dátum tehát jól mutatja, hogy Spanyolország nem semlegességre készült.

Ros Agudo kutatásának tehát két fő célja volt: felfedni az 1939-41 közötti titkos spanyol katonai előkészületeket, illetve bemutatni azt a „titkos háborút”, amit a tengely támogatásával Spanyolország a szövetségesek ellen folytatott egészen 1944-ig. A szerző szerint hatvan év távlatából épp itt az ideje, hogy nyilvánosságra hozzák, hogy ez a titkolt spanyol-német kollaborálás miben állt: milyen területeken nyilvánult meg, és milyen intenzitású volt a különböző periódusokban.

A szerző kutatásának eredményeit tematikus blokkokba rendezi. A fejezeteken belül természetesen követi a kronológiát, és igyekszik a felvetett problémát minden oldalról körüljárni. Ros Agudo indokoltan nem vette bele könyvébe azokat a témákat, amelyek már különböző monográfiákból ismertek (pl.: gazdasági együttműködés a két ország között, a Kék Hadosztály szerepe, spanyol munkások Németországba küldése...stb.). Mivel ezek már kutatott és ismert témák, nem is illenének bele a „titkos háború” kategóriába.

Az első fejezetben Ros Agudo bemutatja és elemzi a semleges országok helyzetét. A bemutatott országok között Spanyolországot, mint a „legszélsőségesebb semlegest” említi. Ez a rész inkább bevezetésként szolgál a kutatás fő témájához, azonban mégsem felesleges, mivel a szerző itt világít rá arra, hogy milyen nagy különbség lehet a semlegesség különböző árnyalatai között.

A következő fejezet sokatmondó címe: A tengely vonzásában, avagy „a barátom ellenségei...”. Mivel a polgárháború alatt kapott német és olasz segítség határozta meg elsődlegesen Franco viszonyulását a tengelyhatalmakhoz, Ros Agudo ebben a fejezetben azt vizsgálja meg, hogy a két diktátor Franconak juttatott támogatása, és a polgárháború alatt kötött titkos szerződések Spanyolország-Olaszország (1936. november 28.), illetve Spanyolország-Németország (1937. március 20.) között, valamint az Antikomintern Paktumhoz való (titkos) csatlakozás (1939. március 27.) milyen kihatással voltak Spanyolország tengelyhatalmakkal való viszonyára a világháborúban. De az sem véletlen, hogy Olaszország és Németország között éppen a spanyol polgárháborúban való részvétel következményeként vált egyre szorosabbá a kapcsolat. (Acélpaktum aláírása 1939. május 22.) Mussolini és rezsimje bukása után az olasz közvélemény éppen ezért fordított hátat Spanyolországnak, hisz a többség meggyőződése az volt, hogy az olasz fasizmus sorsa egészen máshogy alakulhatott volna, ha a Duce nem veti Hitler karjai közé magát a spanyol intervenció kapcsán, és hogy az olasz külpolitika, a spanyol polgárháború nélkül egészen más irányt követhetett volna.

A szerző szintén ebben a részben mutatja be azokat az általa felfedezett – és fentebb már említett – dokumentumokat, melyek feltárják Spanyolország valós magatartását a háborúval szemben. Elemzi a spanyol stratégiai prioritásokat és a felfegyverkezési terv menetét.

A következő fejezetek a németek felé tett „gesztusokat” vizsgálják. A spanyol–német kapcsolatok talán legvitatottabb és az angolszász nagykövetek legtöbb tiltakozását kiváltó kérdésével kezd: ez a német tengeralattjárók spanyol kikötőkben való ellátásának (üzemanyag, élelem, ivóvíz) ügye. Ezeknek a német tengeri egységeknek az ellátása nemcsak hogy a spanyol kormány tudtával, de engedélyével folyt. Azonban a támogatás kereskedelmi oldalról sem hiányzott: a spanyol flotta kiszolgált a németeket – bizonyítja Ros Agudo fontos dokumentumokra hivatkozva.

A politika és a diplomácia területén is hasonló szoros együttműködés alakult ki: a Gestapo szinte korlátlanul tevékenykedhetett Spanyolországban, együttműködve a spanyol rendőrséggel; a német kémelhárítás szintén szabadon működhetett nem csak Spanyolországban, de spanyol Marokkó területén is. Természetesen a tömegkommunikáció sem maradt érintetlen a német befolyás alól: a sajtóban is egyre erősebb lett a német ügynökök jelenléte. Mindezek mellett a németek arra is figyeltek, hogy propagandájuk Spanyolország „Hispanidad-politikájában” is jelen legyen, terjesztve ezzel a náci ideológiát Dél-Amerikában is. A fentebb felsorolt témák mindegyikének szentel a szerző egy-egy igen részletes fejezetet,

Az utolsó részben Ros Agudo még kitér a világháború lezárulása után a Spanyolországban tevékenykedő német ügynökök, illetve az idemenekült náci háborús bűnösök ügyére, bemutatva, hogy a spanyol kormány milyen nehézségeket állított a szövetségesek elé, hogy ezen személyek felkutatására és kiadatására irányuló munkájukat hátráltassa.

Ros Agudónak sikerül átfogó képet adnia azokról a titkos kapcsolatokról, melyek alátámasztják, hogy Franco egyáltalán nem volt olyan óvatos, mint ahogy azt a róla kialakult mítosz hosszú évtizedeken át beállította. Franco azonban – és ez is a mítosz része volt – 1945 után a korábbi, tengellyel kollaboráló titkolt politikáját azzal magyarázta, hogy csak így tudta elérni, hogy Spanyolországot távol tartsa a konfliktustól. Ezt a magatartást *D. W. Pike* szemléletesen „a tengely stigmájának” nevezte el, mely hozzájárult ahhoz, hogy a szövetségesek – mind 1945 előtt, mind utána – gyanakvással tekintettek Franco rendszerére. Ez a „stigma” határozta meg Spanyolország későbbi nemzetközi gazdasági és politikai elszigetelődését. Franco azonban minden áron igyekezett leplezni és titokban tartani a tengelyt támogató magatartását, illetve, amikor már bizonyítékok is voltak a szövetségesek kezében, akkor – ha mást nem – legalább igazolni akarta akkori politikáját.

Spanyolország és a tengely közötti kapcsolatot Ros Agudo természetesen csak a spanyol–német kapcsolatok felől vizsgálja, de utal rá, hogy a tengely más országaihoz (Olaszország, Japán) való kötődésekről, titkos kapcsolatokról is vannak hasonló kutatások, melyek eredményeiről is jelentek meg fontos munkák.² Ros Agudo alapos kutatása azonban már önmagában is hozzájárul ahhoz, hogy a mítosz mögötti Franco, vagy a szerző találó szavaival, a „báránybőre bűjt farkas” lelepleződjön.

Manuel Ros Agudo: *La guerra secreta de Franco 1939–1945*, (Franco titkos háborúja 1939–45), Barcelona, Crítica, 2002. 410. o.

Katona Eszter

1. A gibraltári kérdéssel kapcsolatban a szerzőnek egy korábban megjelent tanulmányát érdemes kiemelni, mely szintén új megvilágításba helyezte a második világháború alatt folytatott spanyol külpolitikáról alkotott ismereteket: Manuel Ros Agudo, *Preparativos secretos de Franco para atacar Gibraltar (1939–41)*, in: *Cuadernos de Historia Contemporánea*, N.23., Madrid, 2001. 299–313. o.
2. Az olasz–spanyol kapcsolatok eddig ismeretlen területeibe ad betekintést Morten Heiberg nemrég megjelent könyve, *Emperadores del Mediterráneo* (Barcelona, Crítica, 2003) címmel. A japán–spanyol kapcsolatrendszerét pedig Florentino Rodao munkája, *Franco y el imperio japonés* (Plaza & Janes, 2002) vizsgálja részletesen.